

*ԱԼԻՍԱ ՆԱՍԱՆՅԱՆ**Բանասիրական գիտությունների թեկնածու***ՀՈԳԵՎՈՐԸ ՎԱՆՔԱՆ ՏԵՐՅԱՆԻ  
ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

Չխորանալով քրիստոնեության ըմբռնման աստվածաբանական մտությունների մեջ՝ Տերյանի դեպքում շեշտենք, որ Տերյանի վերաբերմունքը դեպի քրիստոնեությունը նրա ստեղծագործական, գեղագիտական համակարգում բացառիկ ուրույն տեղ ունի: Սիրո ըմբռնումը Վահան Տերյանի գեղագիտական համակարգում մաքուր քրիստոնեական հայեցողություն է: Եվ դա պայմանավորված է ոչ միայն նրա քրիստոնյա լինելու, ոչ միայն խորհրդապաշտ լինելու, կամ, ասենք, կենսագրական փաստի՝ քահանայի որդի լինելու հանգամանքով, այլև ստեղծագործական ընթացքով, գրականության և մշակույթի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքով: Այսպես, 1906-ին Սոֆա Օտարյանին գրած նամակում բանաստեղծը խոստովանում է. «...գրականությունը, ապա պատմությունը, իմ ամենասիրելի առարկաներն են և առանց առաջինի ես չեմ կարող ապրել, այնպես, ինչպես և առանց հացի»<sup>1</sup>:

Սեփական կյանքում գրականության դերի այսպիսի ջերմեռանդ բացարձականացումը, ինչ խոսք, բոլոր առումներով կրոնական զգացում է և այն բանի գիտակցումը, որ արվեստը, գրականությունը անվիճելիորեն կրոնական ծագում ունեն, ինչը այնպես վստահաբար պնդում էին անցյալ դարասկզբի սիմվոլիստ տեսաբանները և հաստատում մշակույթի արարչականության սկզբունքը, իրենց արտահայտությամբ՝ թեուրգիականությունը<sup>2</sup>: Իսկ վերջինս այլ բան չէ, քան, ինչպես նշում է սիմվոլիզմի տեսաբան Ա. Բելին, «արվեստի և կրոնի համընկնում», ինչից պարզ է դառնում «արվեստի կրոնական իմաստի էությունը», որով արվեստը վերագտնում է «դեպի կրոն տանող ամենակարճ ճանապարհը»<sup>3</sup>: Իրենց որդեգրած դավանանքը՝ խորհրդապաշտությունը, սիմվոլիստները միայն ստեղծագործական մեթոդ չէին համարում, այլ ավելի բարձր բան, քան արվեստը, որովհետև, հասնելով այդպիսի համադրման, ստեղծագործությունը ներառում էր և՛ արվեստ, և՛ կրոն<sup>4</sup>: Եվ եթե դրան ավելացնենք նաև Տերյանի՝ գալիքի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքը, մեծ գալիքի հավատավոր սպասման գրեթե հայտնատեսական բնույթի ոգորումները, ապա կարող ենք համոզված պնդել, որ գրականությունը, ինչը նրա համար գիտակցվում էր որպես «համապագայի հաց», ավելին է, քան աշխարհում գոյություն ունեցող որևէ բան: Դա բարձրագույն հոգևոր իմացության մի ձև է, որի հայտնաբերումից է կախված հայ ժողովրդի ապագան, ու այդ դեպքում միայն իր ամբողջության մեջ հասկա-

<sup>1</sup> Վ. Տերյան, ԵԺ, հ. 3, Ե., էջ 209:

<sup>2</sup> Бычков В. В., Эстетические пророчества русского символизма Полигнозис. 1999, N1:

<sup>3</sup> Бельи А., Критика. Эстетика. Теория символизма. М. 1994, т. 1, с. 142, 380:

<sup>4</sup> Бычков В. В., Эстетические пророчества русского символизма Полигнозис. 1999, N1:

նալի կդառնա մատերիալիզմի՝ որպես այդ իմացության հակոտնյալի մերժման բանաստեղծի վճռականությունը:

Տերյանի՝ կրոնի նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքը մեր քննադատության մեջ դիտարկվել է՝ ելնելով հատկապես «Հայ գրականության գալիք օրը» ելույթում արծարծված մտքերից: Ակզբից ևեթ ասենք, որ քննության այդ ելակետը իրականում բացարձակ հիմք չունի, որովհետև վերոհիշյալ հոդվածում առկա բոլոր դատողությունները բացառապես վերաբերում են եկեղեցա-պատմական տարբեր խնդիրներին և ոչ թե կրոնին: Անշուշտ, հասկանալի պատճառներով Տերյանի հակակղերականությունը հեշտ է կապել բոլշևիկյան արեֆիզմի գաղափարախոսության հետ, մինչդեռ դա միանգամայն այլ երևույթ է և ամենևին առնչություն չունի կոմունիստական ուսմունքի հետ, ինչպես սովորաբար դիտարկվել է: Խնդիրն այն է, որ սկսած 18-րդ դարից՝ ֆրանսիական լուսավորիչները, ապա նաև համընդհանուր եվրոպական մտքի ներկայացուցիչներն սկսեցին գրել եկեղեցու՝ մարդկության պատմության մեջ հասարակության կազմակերպման այդ մեծագույն հաստատության և ընդհանրապես կրոնական ճգնաժամի մասին: Եվ ինչպես գրում է փիլիսոփան. «սոցիալական կապերը սնող ուժերի կաթվածը, սեփականաշնորհումն ու օտարացումը, կարճ ասած՝ առօրյա գործունեության միակողմանիորեն ձևախեղված ուսցիոնալացումը առաջ բերին թուլացող կրոնին համարժեք իշխանություն ստեղծելու պահանջ»<sup>5</sup>:

Հասարակական հարաբերություններում կրոնի կազմակերպիչ գործառույթի թուլացմանը զուգընթաց համարժեք իշխանություն ունենալու պահանջը եվրոպացի մտածողներին հանգեցնում է այն մտքին, թե հարկավոր է հույսը դնել մարդկային բանականության, ծայրահեղ դեպքում՝ բանականության առասպելաբանական գործության վրա: Ումանք կարծում էին, թե հասարակական կյանքի վերածնունդը հարկավոր է կապել արվեստի կախարդական թովչանքի հետ: Այդպիսի մտածողներից էր Ֆ. Շիլլերը, որը լրջորեն ենթադրում էր, թե արվեստը կարող է փոխարինել ճգնաժամ ապրող կրոնին և գործել որպես հասարակությունը համախմբող ուժ, եթե այն ընկալվի որպես «հաղորդակցման ձև» և գործուն դեր ստանձնի մարդկանց միջանձնային հարաբերություններում, որով և կմասնակցի մարդկային ստեղծագործության մեծագույնի՝ «ճշմարիտ քաղաքական ազատության» արարմանը<sup>6</sup>: Հակառակ դեպքում, ինչպես կարծում է Հեգելը, կրոնական գիտակցության ճգնաժամի խորացումը կարող է հանգեցնել նրան, որ «եթե աղքատներին այլևս Ավետարան չեն քարոզում, եթե աղը կորցրել է համը և լուրջամբ ոչնչացվում են բոլոր պատվարները, ապա ժողովուրդը, որի անճկուն բանականությունը ի գործ է ճշմարտությունն ընկալել որպես միայն պատկերացում, այլևս անկարող կլինի բավարարելու իր ներքին աշխարհի ձգտումները»<sup>7</sup>:

Տերյանի «Հայ գրականության գալիք օրը» ելույթի մոռովի ընթերցումը պարզում է, որ նրանում արտահայտված առանձին դատողությունները վերոհիշյալ մեջբերումների եթե ոչ անմիջական, ապա ոչ հեռավոր արձագանքներ են (չմոռանանք, որ նա չափազանց ունյալ, պատմության և փիլիսոփայության պատմության հմուտ գիտակ էր): Չմոռանանք

<sup>5</sup> Хавермас Ю., Философский дискурс о модерне. М. 2003, с. 150:

<sup>6</sup> Пяллер Ф., Собр. соч. т. 6. М. 1957, с. 253:

<sup>7</sup> Гегель Г. Ф., Философия религии. М. 1975, т. 2, с. 333:

## 2009 ՀՈԳԵՎՈՐԸ ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ Գ. 177

նաև բանաստեղծի ապրած ժամանակաշրջանը՝ 20-րդ դարի առաջին երկու տասնամյակները, երբ առանձին սրությամբ վերստին դրվում էին հասարակական հարաբերությունների, իշխանության և քաղաքական ու իրավական ազատությունների վերագնահատության խնդիրները, իսկ սոցիալական և գաղափարաբանական հակասությունները, կրոնի և մշակույթի մոտալուստ ճգնաժամի գիտակցումը անհրաժեշտություն էր դարձնում մոր ելքերի որոնումը: Այսինքն՝ մարդկությունը ավարտին էր հասցնում իր պատմության ևս մի շրջափուլը և մտնում էր մի մոր դարաշրջան, որ Տերյանի ելույթում ձևակերպվում էր հոնտորական հարցադրմամբ. «Արդյոք սա մի կուլտուրական պատմաշրջանի»<sup>8</sup> վերջն է, թե մի ամբողջ կուլտուրայի»<sup>9</sup>: Այս հեռապատկերի վրա արդեն հասկանալի են դառնում Տերյանի՝ ընդվզման պատճառները: Եվ ինչպես ժամանակին Օիլերն իր «Նամակներում» ի դեմս արվեստի տեսնում էր կրոնական գիտակցության փոխարինողին՝ Տերյանը կղերին և եկեղեցական մտածողությանը հակադրում էր մոր մտավորականության մոր մտածողությունը: Թեև այդ մասին Տերյանը բացահայտ չի ակնարկում, բայց դժվար չէ նկատել, որ մտածողության արմատական փոփոխության պահանջը ինքնին հեղափոխական կարգախոս է, որով մա իր հայացքներով մերժեցնում է ուս սիմվոլիստների, հատկապես «կրոնական-հեղափոխական» Դ. Մերեթկովսկու տեսակետներին, որի մասին ինչպես «Գալիք օրում», այնպես էլ նամակներում բազմաթիվ անգամներ հիշատակում է: 1905-1907թթ. ուսական ձախողված հեղափոխության օրինակով Մերեթկովսկին իր հողվածներում փորձում էր ապացուցել, որ քաղաքական հեղափոխությունն առանց գիտակցության հեղափոխության ողբերգություն է<sup>9</sup>: Կարճ ժամանակ անց մույն մտքին է հանգում նաև Տերյանը՝ ընկերոջը՝ Օնիկ Օհանջանյանին գրելով. «Գիտակցականություն-ահա այն անհրաժեշտը... որ պետք է յուրաքանչյուր ինտելիգենտին, որը չի ուզում թաքտալ հեղափոխական ֆրազեոլոգիայի տղմում...»<sup>10</sup>: Իսկ այդ գիտակցությունը այլ բան չէ, քան պատրաստվել ներքին կերպարանափոխության, ինչը արվեստում վերածվում է հոգևոր բարձրագույն իմացության՝ դառնալով հոգևոր աշխարհ մտնելու ուղի, որով այն ինչ-ինչ կետերում ընդհանրություններ է հայտնաբերում կրոնական գիտակցության հետ: Դժվար է պարագծել Տերյանի հոգևոր մետամորֆոզների ողջ ընթացքի ամբողջական պատկերը՝ մանավանդ ելնելով նամակներում առկա տվյալներից, բայց այն, ինչ մա արեց բանաստեղծությամբ, լիովին տեղավորվում է մեծ սիմվոլիստների (առաջին հերթին Բլոկի և Ռիլկեի) անցած ճանապարհի տրամաբանության մեջ: Եվ ինքնին «հոգևոր» բառի բազմանշանակ կիրառումը նամակներում և հողվածներում գալիս է ապացուցելու, որ դրա մեջ մա դնում է այդ բառի ամենամախնական՝ կրոնական իմաստը:

Եվ այդ առումով հիշատակելի է նաև Պոլ Վալերիի մեկ այլ նկատառում, որ վերաբերում է ճիշտ այն ժամանակաշրջանին, երբ գրական ասպարեզում էին Վահան Տերյանն ու սիմվոլիստները. «Դա տեսությունների, քննախուզությունների, կրքոտ գնահատությունների եւ մեկնաբանությունների ժամանակն էր: Բավականաչափ անողոր տրամադրված երիտասարդությունը մի կողմ շարտեց գիտական դոգման, որը սկսել էր մորաձևությո-

<sup>8</sup> Վ. Տերյան, ԵԺ, հ. 3, Ե., էջ 53:

<sup>9</sup> Сервяненко В. В., Русская религиозная метафизика 20 век. М. 1996, с. 30-31:

<sup>10</sup> Վ. Տերյան, ԵԺ, հ. 3, Ե., էջ 231:

յունից դուրս գալ, և չէր ընդունում կրոնական դոգման, որը դեռևս նորաձևություն չէր դարձել. նրան թվում էր, թե արվեստների համրագումարի խոր և խիստ երկրպագությամբ ինքը ունակ է գտնելու ինչ-որ իմացություն և անգամ, հնարավոր է ինչ-որ անպայմանական ճշմարտություն: Եվ մի քիչ էլ՝ ահա ուր որ է **կհայտնվեք մի նոր կրոն**<sup>11</sup>:

Գրականությունը մաքուր կրոնական զգացողություն էր համարում մահ Թումանյանը, երբ 1911 թվականին գրում էր. «Ամբոխներն ու ժողովուրդները գրականությամբ են ազգ դառնում ու մտնում կուլտուրական ազգերի շարքը»<sup>12</sup>: Դա, իրոք, գրականության գնահատման բարձրակետն էր, և կարծես իրագործվում էր շիլլերյան 200-ամյա վաղեմություն ունեցող երազանքը:

Ինչպես ասացինք, Տերյանի մամակներից արվող մեքերումներով դժվար է ցույց տալ կրոնի նկատմամբ բանաստեղծի ունեցած իրական վերաբերմունքը, սակայն նույն բանը հեշտ է կատարել պոեզիայի օրինակով: Թեև առհասարակ Տերյանի ստեղծագործությունը լեզվական, լեզվաբանական քննության չի ենթարկվել, բայց մի բան ակնհայտ է՝ նրա պոեզիայում առանց չափազանցության մեծ տեղ է գրավում քրիստոնեական բառապաշարի շերտը, հանգամանք, որ բնավ պատահական չի կարող լինել այնպիսի բանաստեղծի համար, ինչպիսին Տերյանն է<sup>13</sup>: Մի խոսքով՝ համընկնում են Տերյանի բանաստեղծության և քրիստոնեության հիմնական բառաֆոնները. Աստված, հարություն, հոգի, դողանք, հրեշտակ, տաճար, մոմեր, աղոթք, խորհուրդ, եղև, դրախտ, դժոխք, բուրվառ, զանգեր, օրհներգում, ավետիք, մեղսական, սրբազան, ունայն, երկրպագում, սուրբ, երկնածին, լույս-հանգրվան, անեծք, մահատակ, մարտիրոս: Կարելի է, իհարկե, առարկել, թե այդ բառաշերտը կազմում է հայոց լեզվի հիմնական բառաֆոնի մի կարևոր մասը, սակայն եթե համեմատեք նույն շրջանում գործող մյուս բանաստեղծների բառապաշարի հետ, տարբերությունն ակնհայտ կլինի: Այս բառերի և պատկերների միջոցով հյուսվում է մեծ հավատավորի պոեզիան, ու տողերի ենթաշերտը բացելով՝ հասկանում ենք, որ մեծ հավատքի առաջ ծնրադրող բանաստեղծի հոգու մաքրագործման մրմունջն է լսվում:

Հակառակ պոեզիայում աչքի զարնող այդ հատկանիշի, որը Տերյանի ստեղծագործությունը ակամա լցնում է քրիստոնեական բովանդակությամբ, մամակներում նրա վերաբերմունքն ավելի անբռնազբոս է, ինչպես անկաշկանդ է լինում ցանկացած աշխարհիկ մարդ: Եթե փորձենք մեկ նախադասությամբ ձևակերպել Տերյանի վերաբերմունքը կրոնական աշխարհայեցողության նկատմամբ, կարելի է ասել, որ նրա համար կրոնը զուտ մետաֆիզիկական ըմբռնում է: Ց. Խանգադյանին գրած մամակում նա ճիշտ այդպես էլ արտահայտվում է. «Դեպի մետաֆիզիկական (ավելի ճիշտ կրոնական աշխարհավերաբերումը, որին ես հավանություն եմ տալիս տեսության մեջ) քո ողջ հակվածությամբ հանդերձ կյանքը քեզ ներշնչել է ռեալականության այդ զգացումը...»<sup>14</sup>: «Չքննելով լեզվի մասին Տերյանի անվերապահորեն բացառիկ դիրքորոշումը՝ հավելենք, որ «արքայական» անունն է Տերյանը տալիս ոսկեդեմիկ մայրենիին, «աստվածային գրաբարին».

<sup>11</sup> **Валеря Поль**, Об искусстве, М., «Искусство», 1976, էջ 368:

<sup>12</sup> **Թումանյան Նովի.**, Երկերի ժողովածու, հ. 4, Ե., 1969, էջ 129:

<sup>13</sup> Այս մասին փնտ՝ **Նասանյան Ա.**, Վահան Տերյանի նամակներին, Ե., 2008, էջ 114-115:

<sup>14</sup> **Վ. Տերյան**, ԵԺ, հ. 3, Ե., էջ 227:

## 2009 ՀՈԳԵՎՈՐԸ ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ Գ. 179

Եվ հնչում է որպես աղոթք

Արքայական քո լեզուն:

Լեզվի նմանօրինակ աստվածացումը ևս հաստատում է այն մեծ երկրպագությունը, որ ունեն Տերյանը իր համար մեծ խորհուրդ ունեցող հոգևոր արժեքների հանդեպ: Նամակներից մեկում հավատացյալի ջերմեռանդությամբ մտածում է. «Ես վաղուց վճռել եմ, որ Տերը հովանի է ինձ և միշտ հասնում է մեղության ժամին»<sup>15</sup>: Նաև վստահ է, թե իր հոգին «ընդունակ է այնպիսի մաքրության, որի մասին «ողջախոհ խելոքներն ու խելոքուհիները» հասկացողություն իսկ չունեն»<sup>16</sup>:

Սեփական հոգու մաքրության գիտակցումը թերևս Տերյանի կրոնական ըմբռնումներից ամենակայունն է: Մեկ անգամ չէ, որ նա գրում է այդ մասին, իսկ Ց. Խանգադյանին գրած նամակում մասնավորապես ասում է. «...մեզնից ամեն մեկը հազար ցավ ու հոգս ունի, հազար հակամարտ ուժերի դեմ կռիվ է մղում՝ և՛ ներքին, և՛ արտաքին ուժերի, և, բնականաբար, շատ հաճախ անում է բաներ, որ չէր անի ուրիշ պայմաններում: Ես առավել ևս տրամադրությունների ենթակա մարդ եմ, քան գուցե ուրիշները և հարկավ շատ բան արած կլինեմ, որ չպիտի անեի, բայց իմ միակ փրկությունն, միակ ապավենն այն է, որ ինձ ճանաչող, մոտ ճանաչող մարդիկ կշոյեն մաքուր հատիկները աղտ ու կեղտի ահագին կույտի միջից և այդ մաքուր հատիկների համար կներեն ու կսիրեն այդ իմ մեջ, ինչպես Եհովան պատրաստ էր *մի անմեղ մարդ* գտնելու դեպքում փրկել Սողոմը»<sup>17</sup>: Այս կարգի բոլոր մեջբերումների շարքում թերևս ամենաազդեցիկը Տերյանի վերջին նամակից պահպանված պատասխանն է, որտեղ նա գրում է. «Ես ինձ լուսավոր ու ջինջ եմ զգում, ինչպես հավանորեն իրենց զգում էին առաջին քրիստոնյաները»<sup>18</sup>: Լուսաթև հրեշտակը պայծառ ու ջինջ տրամադրություն է բերում, իսկ պոեզիայում մաքրագործման ձգտումը դրսևորվում է ավելի ուղղակիորեն, հոգին մղվում է կատարելության:

Մի փրկություն կա միայն,

Լոկ մի ճանապարհ,

Սիրել - այրվել հավիտյան,

Խոցվել անդադար...

Տերյանական այս հայեցողությունը մշակութային մի ողջ դարաշրջանի հիմնական հայեցակարգն էր, և, բնականաբար, չէր կարող բացառություն լինել: Խորհրդապաշտական պատկերացումներում անպայմանական իրողություն է միայն բացարձակ, կեցության սահմաններից դուրս գտնվող, օգտապաշտական արժեքներով և սոցիալական անհրաժեշտությամբ չպայմանավորված իրականությունը: «Մեր ժամանակը հարկ է բնութագրել երկու հակադիր գծերով, - գրում է Մերեթկովսկին, - ամենաձայրահեղ նյութապաշտության ժամանակ և դրանով հանդերձ ոգու ամենակրքոտ իդեալների թռիչքների ժամանակը: Մենք ներկա ենք մեծագույն, կյանքի հանդեպ երկու հալացքների բազմաշանակ պայքարին, երկու միանգամայն հակադիր աշխարհայեցողության պայքարին:

<sup>15</sup> Ն.փ., էջ 292:

<sup>16</sup> Ն.փ., էջ 50:

<sup>17</sup> Ն.փ., էջ 84:

<sup>18</sup> Ն.փ., էջ 337:

Կրոնական զգացման վերջին պահանջները բախվում են փորձառական գիտության վերջին եզրակացություններից»<sup>19</sup>: Հետագայում այս միտքը զարգացնում է Ա. Բելին. «Ոչ վաղ անցյալում թվում էր, թե աշխարհն ուսումնասիրված է: Ցանկացած խորություն անհետացավ հորիզոնից: Պակասեցին հեռանկար բացող հավերժական արժեքները: Ամեն ինչ արժեզրկվեց: Սակայն սրտերում չանհետացավ հեռավորի ձգտումը: Հեռանկարի ցանկություն ունեցանք: Սիրտը կրկին կամեցավ հավերժական արժեքներ»<sup>20</sup>:

Խորհրդապաշտական իմացաբանությունը ձգտում էր հաղթահարել աշխարհի նյութապաշտական գիտափիլիսոփայական հայեցակարգը: Այն իր առաջ խնդիր դրեց բացահայտելու աշխարհի հիմնավոր էությունը, ինչը հնարավոր էր միայն բանականությունից դուրս ձգտումներով: Բարձրագույն իմացությունը հնարավոր էր միմիայն աշխարհի յուրացման հոգևոր ճանապարհով: Այսինքն՝ նրա հայտնության ոլորտը միատիկական ինտուիցիան էր: Իմացաբանության այսպիսի ըմբռնումը գիտական ոլորտից նրան տեղափոխեց ստեղծագործական ոլորտ, ինչը Վ. Բոյուսովին իրավունք էր տալիս հայտարարելու, որ «Արվեստը աշխարհի իմացության այլ, ոչ դատողական իմացության ճանապարհն է: Արվեստն այն է, որ այլ ոլորտներում մենք անվանում ենք հայտնություն: Արվեստի ստեղծումը Հավերժության դռների բացումն է»<sup>21</sup>:

Անկախ իմացաբանական և տեսական կողմնորոշումներից՝ դարաշրջանի բանաստեղծության մեջ գերիշխող էր մի կենտրոնական թեմա, որը նույնպես անմիջականորեն բխում էր քրիստոնեական աշխարհայեցողությունից. դա զոհաբերության մոտիվն է: Զոհաբերվելու կարողությունը այդ շրջանի մտավորականության գլխավոր հատկանիշն էր, որը թեպետ առաջին հայացքից անմիջականորեն կապված էր ազատության խնդրի հետ, բայց իրականում ուներ խիստ քրիստոնեական կոդավորում: Մտավորականը զոհաբերում է սեփական բարեկեցությունը, իդեալում՝ նաև կյանքը՝ հանուն ազատության և ուրիշների երջանկության (այսինքն՝ Տերյանի սոցիալիստական ըմբռնմամբ՝ ուրիշները ժողովուրդն է): Մտավորականության այս տեսակետը երկակի ծագում ունի. մի կողմից այն բնութագրվում է որպես հակակղերականություն, ինչպես Տերյանի դեպքում «Գալիք օրում», (Գերցենի բնութագրմամբ՝ «ապագայի մահատակներ»), մյուս կողմից՝ ըստ աստվածաշնչային բանաձևի՝ «սիրի մերձավորիդ, ինչպես քո անձը»: Պետք է ասել, որ մտավորականների մեծ մասը հոգևորական ծագում ուներ, սակայն դա այնքան կարևոր չէ, որքան հայեցակարգի ներքին տրամաբանության բացահայտումը, իսկ դա այլ բան չէ, քան նոր կուլքերի հայտնաբերում (ժողովուրդ և այլն), որոնք կոդավորվում են կրոնական հասկացություններով: Հոգևոր ապագայի ճանապարհը բացվում է միայն կամավոր, գիտակցական զոհաբերության գնով:

Տերյանի քրիստոնեությունը չի սահմանափակվում միայն բառապաշարով: Արդեն «Մթնշաղի անուրջներ» առաջին ժողովածուի 6-րդ բանաստեղծությունը՝ «Եվ մոռացված և անմոռաց հեքիաթներ»-ում կա մի երկտող, որը ցույց է տալիս ոչ միայն բանաստեղծի կրոնական իմացականությունը՝

<sup>19</sup> Мережковский Д. С., Реформация или революция? // Полн. собр. соч. Т. 16. С. 92.

<sup>20</sup> Бельи А., Символизм как миропонимание // Белый А. Арабески. С. 220.

<sup>21</sup> Брюсов В. Я., Ключи тайн // Собр. соч.: В 7 т. Т. 6. С. 91.

## 2009 ՀՈԳԵՎՈՐԸ ՎԱՀԱՆ ՏԵՐՅԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ Գ. 181

Կյանքս հավետ քեզ **անծանոթ տաճարում**

Կանթեղի պես առկալծում է քո դիմաց...

այլև միջտեքստային ուղղակի հղում է Պողոս առաքյալին («Անծանոթ Աստծուն», Գործք, գլ. 17, 23):

Տերյանի սիրո փիլիսոփայությունը քննելու ընթացքում նկատում ենք նաև նրա քրիստոնեական սիրո ակունքները<sup>22</sup>: Տերյանի քնարերգության մեջ առանցքային տեղ է զբաղեցնում նաև քրիստոնեական մեկ այլ ըմբռնում՝ զոհի ու զոհաբերության թեման: Ընդ որում, զոհը և զոհաբերությունը համաբանվում են ոչ երկիմաստորեն, այլ ավետարանական պատկերներով ու կերպարներով և առաջին հերթին՝ խաչելությամբ զոհաբերվելու ցանկությամբ:

Իմ արյունոտ սիրտն ահա  
Պարզված է բաց դեպի ձեզ,  
Որպես դեպի մի մոր խաչ,  
Մի մոր Գողգոթա...

Ինքնազոհաբերման ցանկությունը այնքան զորավոր է, որը ինքը՝ զոհաբերությունը, դիտվում է որպես դավաճանություն:

Եվ ձեր առաջ ես մորից  
Ամեն օր ու ժամ,  
Խաչ եմ հանում ինքս ինձ  
Որպես դավաճան...

Այնքան ուժգին է մեղքի գիտակցումը, և մարդկանց ազատ տեսնելու ցանկությունը՝ այնքան հրամայական, որ ազատության համար ինքնազոհաբերությունն անգամ համարվում է փախուստ, դավաճանություն:

Մի՞թե հավետ չի խոցված  
Եվ մի՞թե չի պարզված ձեզ  
Որպես երգ,  
Եվ մի՞թե չեմ խաչված ես,  
Մի՞թե ես միշտ խաչված չեմ...

Հասկանալի է դառնում «դավաճանությունը». ազատության համար բանաստեղծի ինքնազոհաբերությունը բավարար չէ, որովհետև այն սահմանափակված է «միայն երգով», ներկայանում է «որպես երգ», մինչդեռ նաև պայքարի այլ ուղիներ կան: Մեկ այլ բանաստեղծության մեջ քրիստոնեական հղումը առավել ակնհայտ է.

Եվ խնջուքում, հրով հին,  
Երբ կարմիր խնդա,  
Չես զգա, որ մեր գինին-  
Մեր արյունն է դա...

Այստեղ անհնար է չնկատել գինու՝ որպես Քրիստոսի արյան և հացի՝ որպես Քրիստոսի մարմնի քրիստոնեական խորհրդաբանությունը:

<sup>22</sup> Նասանյան Ա., Վահան Տերյանի նամականին, Ե., 2008, էջ 103-109:

Ասելիքն ավելի է ամբողջանում, երբ Տերյանը թողնում է անհատական «ես»-ը և գրեթե միևնույն պատկերով տեսնում մահ Հայրենիքը՝ Խաչյալի կերպարը նույնացնելով Երկրի պատկերի հետ<sup>23</sup>.

Չարերի կոխան, խաչված իմ երկիր...

Այս պատկերում առարկայանում է քրիստոնեական մի այլ իրողություն՝ անմահության և հարության ըմբռնումը՝

Եվ Խաչվածին մահ չկա...

Ազատության և զոհաբերման ձգտումներն ամբողջանում են «Ոչ ծաղրածու զվարճաբեր...» բանաստեղծության մեջ.

Դու մարգարե պիտի լինես, խաչակիր և մարտիրոս,

Խարույկ և խաչ պիտի ելնես-ոչ իբր ստրուկ՝ այլ հերոս...

«Երկիր Նաիրի» շարքում տեղ գտած բանաստեղծություններում արձաններ կհայրենիքի պատկերն ինքնըստինքյան քրիստոնեական տարողունակ ըմբռնում ունի:

Տերյանի բանաստեղծությունների քնարական շերտերի մեջ քրիստոնեական բովանդակությունը միահյուսվում է մեծ հավատավորի ողջակիզվող հոգու կրակներին, բացում բանաստեղծի ներաշխարհի նոր ծալքեր:

<sup>23</sup> Տե՛ս նույն տեղում՝ էջ 99: